

De schrijver begint met een uiteenzetting over de maatschappelijke achtergronden van de onderwijshervorming en de belangrijkste kenmerken daarvan, om vervolgens over te gaan op de maatschappijvisie — of -visies— die aan die hervorming ten grondslag lagen, met name die ten aanzien van volksverlichting en volksonderwijs. De resultaten van de hervormingen kwamen immers vooral de volksscholen ten goede. Lenders gaat daarom vrij uitvoerig in op de toenmalige associaties bij het woord 'volk', zoals ordeloos, zedeloos, losbandig enz., en op de doelen die men wilde bereiken met verheffing van dat volk. Deze en andere begrippen zijn in de loop der jaren soms licht van betekenis en inhoud veranderd, waardoor oudere geschriften misverstanden kunnen opwekken bij de tegenwoordige lezer. Lenders' analyse legt een vrij ingewikkeld patroon bloot, waarbij het beeld soms dreigt te vervagen. Het is daarom geen gemakkelijk boek geworden, maar bij aandachtige lezing geeft het stof tot nadenken en nieuwe inzichten in de achtergronden van ons onderwijsbestel.

Hij gaat vervolgens in op de plaats die de dragers van de hervormingsbeweging in de maatschappij innamen, en constateert dat het vooral de 'nieuwe burgers' waren: intellectuelen, die blijkbaar bezorgd waren over de toestand waarin het 'volk' verkeerde. In een waardevolle bijlage vinden we de biografische gegevens van bijna vijftig personen die op de een of andere wijze hierbij betrokken waren. Als ik goed geteld heb, bevat die lijst onder andere dertien medici, zeventien theologen en veertien mensen die in het onderwijs werkzaam waren. Dit grote aantal medici bracht Lenders er toe een afzonderlijk hoofdstuk te wijden aan de medische denkbeelden uit die tijd, zoals bijvoorbeeld de miasmaleer, die leidde tot grotere aandacht voor de leefomgeving. Het had misschien aanbeveling verdiend om ook een hoofdstuk in te lassen over de toenmalige theologische en kerkelijke stromingen, om te zien of ook deze in verband gebracht konden worden met het onderwijs, maar dat is niet gebeurd. Ik denk overigens dat dat nog veel moeilijker geweest zou zijn dan het medische hoofdstuk, omdat het mij voorkomt dat de consensus onder medici groter was dan onder theologen.

Na deze eerste hoofdstukken over de achtergronden van de schoolhervorming beschrijft Lenders daarna de resultaten: de pedagogiek en de didactiek in de volksscholen. In twee afzonderlijke hoofdstukken komen respectievelijk de praktijk van straffen en belonen en de n ieu we leesmethode aan de orde. Telkens gaat hij na in hoever deze veranderingen passen in het doel dat met die scholen beoogd werd. Ook al zijn er wel radicalen geweest die hoopten op gelijkheid voor iedereen, het verdwijnen van een standenmaatschappij was toch geenszins de bedoeling van de 'nieuwe burgerij', die de onderwijsvernieuwing realiseerde. In een afsluitend hoofdstuk bekritiseert de auteur vroegere interpretaties van de Bataafse onderwijshervorming en de onderwijswetenschappen en onderwijsgeschiedenis in het algemeen. Een hoofdstuk dat iedereen die op dit gebied werkzaam is zich ter harte mag nemen.

Ik heb geprobeerd in het kort weer te geven waar deze studie over gaat en welke onderwerpen zij behandelt. Ik besef dat ik daarmee onvoldoende recht doe aan de rijke inhoud van dit proefschrift, waarin heel veel aan de orde wordt gesteld om het betoog van de schrijver te ondersteunen. Men kan daarvan beter kennis nemen door het boek zelf te lezen. Lenders conclusie is, dat de onderwijshervorming in feite heeft voldaan aan de bedoelingen van de groep die ze heeft bevorderd.

E. P. de Booy

B. Duinkerken, *Notariaat in overgangstijd, 1796-1842* (Dissertatie Leiden 1988, Ars Notariatus

XL; Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschappen, Deventer: Kluwer, 1988, xii + 375 blz., f70,-, ISBN 90 268 1861 0).

De creatie van notarissen was tijdens de oude Republiek een tamelijk informele aangelegenheid. Niet eens alle provincies kenden het notariaat. Na de eenwording moest dat natuurlijk anders worden. Men kwam vrij snel tot een model-aanstellingsbrief — tevens instructie — voor notarissen (decreet van 27 september 1798). Pogingen om een nationaal geldend eedsformulier vast te stellen slaagden echter niet. Een ontwerp-formulier werd door de Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam hardnekkig verworpen — laatstelijk op 11 augustus 1801 — omdat men tegen het loslaten van de numerus fixus was. Daartussendoor speelde de kwestie of de notaris als ambtenaar moest worden gezien of niet. In zijn *Beredeneerd constitutioneel woordenboek* (1800) spreekt Jan Greeven van een 'notaris, of openbaar beamt schrijver'.

De in 1798 benoemde codificatiecommissie ging er van uit dat in de gehele Republiek het notariaat zou worden ingevoerd, en zij besloot een instructie daartoe te ontwerpen. Daartoe is het niet gekomen. (Overigens merkt genoemde Jan Greeven in zijn eveneens in 1800 verschenen *Burgerhandboek* (100) terecht op, dat de *Algemene manier van procedeeeren* van 1799, ontworpen door de codificatiecommissie, spreekt van incompatibele functiecumulatie van notarissen: Instructie ... voor de vrederechters, art. 36.)

In het kader van de succesvolle codificatie-arbeid onder koning Lodewijk Napoleon werd door minister C. F. van Maanen een ontwerp van wet op het notariaat vervaardigd, dat echter net niet meer van kracht werd. Absoluut, maar kortstondig, succes was voorbehouden aan de Franse wetboeken en wetgeving die van 1810 tot 1813 op het voormalige Nederlandse territoir werd ingevoerd. Daar was ook een wet op het notariaat bij, namelijk die van 25 Ventôse an XI (16 maart 1803). Na de onafhankelijkheid wenste de vorst nieuwe, nationale wetboeken te laten ontwerpen. Duinkerken behandelt uitvoerig de lange weg naar de uiteindelijke wet op het notariaat, die in 1842 door de Staten-Generaal werd aanvaard, een paar maanden na het aftreden van de oude minister van justitie Van Maanen (46-93).

In het tweede gedeelte (94-185) van zijn boek behandelt de schrijver een aantal interessante aspecten van de notariële praktijk, zoals opleiding — 'de praktijk [was] de beste leerschool' vond men —, examen, benoemingsprocedures en allerlei aspecten van de toenmalige 'volontaire jurisdictie' (trouwbeloften, huwelijksvoorwaarden, koop en eigendomsoverdracht, hypotheek enz.). Tevens besteedt de auteur aandacht aan Nederlandse en uit het Frans vertaalde notariële literatuur. In de bijlagen (201-352) zijn vrijwel alle relevante ontwerpen c. a. in extenso opgenomen. (De lezer zou gebaat zijn geweest bij het toevoegen van jaartallen aan de bijlagen 4-14.)

Dit boek is een welkome bijdrage aan de, tamelijk schaarse historische literatuur over het oude notariaat (Pitlo, Gehlen, Koopmans, Zwart) en op de bronnenuitgave van J. van den Honert uit 1842. ('Overgangstijd' is misschien een toch wat al te vage aanduiding van een zo lange periode.) Tevens fungeert het als steentje in het groeiende mozaïek van de uitgegeven Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798.

A. H. Huussen jr.

T. U. Smeding, *School in de steigers. De wording van de Friese lagere school in de periode*